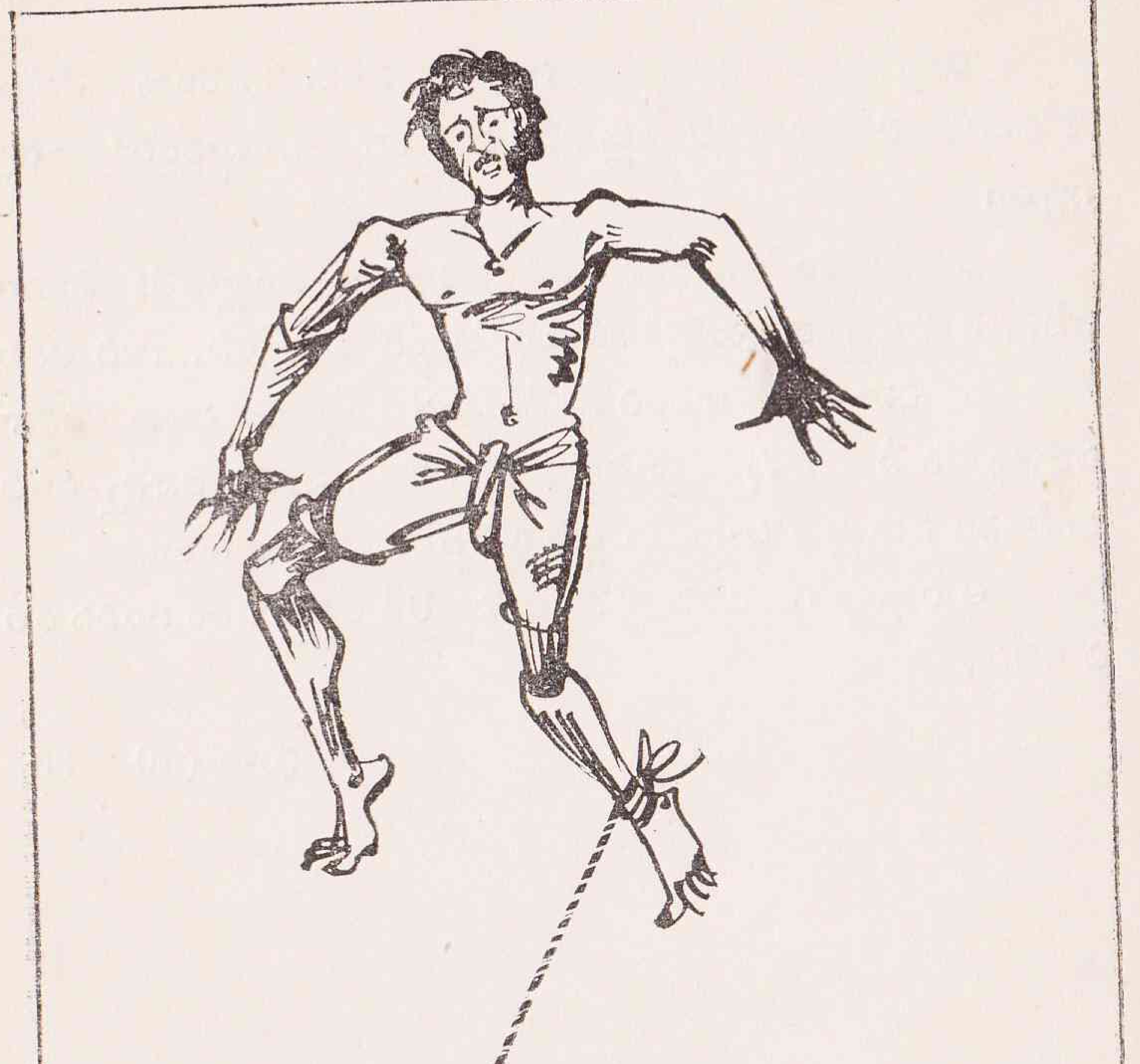
కోటిగాడూ
స్వతంత్రుడు

కోటిగాడి మొగంలో కోటి దివ్వెలు ఒక్కసారిగా వెలిగాయి. కోటిగాణ్ణి ఇంట్లో వాళ్ళమ్మ. 'ఒరే! కోటయ్యా?' అని ఆప్యాయంగా పిలిచేది. ఇంటినుండి బయట పడితే స్నేహితులు 'ఒరే కోటీ!' అని ముద్దుగా పిలిచే వాళ్ళు. ఊళ్ళో వాళ్ళు 'ఒరే! కోటిగా!' అని దబాయించినట్లు పిలిచే వాళ్ళు. ఎవరు ఎలా పిలిచినా పలికేవాడు కోటిగాడు — 'ఎలా పిలిస్తే ఏముంది!' అని అనుకొనేవాడు. కానీ, ఆరోజు మాత్రం 'కోటిగాడు' అన్న పిలుపు వినిపించేసరికి కోటిగాడి మొగంలో కోటి కాంతులు చోటు చేసుకొన్నాయి.

ఆదరాబాదరా పైకి లేచాడు. తడబడుతూ వేదిక వద్దకు నడిచాడు. ఒక్క ముంపులో ఎగిరి వేదికమీద పడగల శక్తి ఉన్నా, వెనకా ముందాడుతూ వేదిక నెక్కాడు. వంగి నిలబడ్డాడు. వంగి నిలబడడం 'వినయ' మనుకొంటే అనుకోవచ్చు. కానీ వాడు రిక్షా తొక్కి తొక్కి వినయ వంతుడయ్యాడు.

ఆ వినయవంతుడు—అందించిన కవర్ని వణుకుతున్న చేతులతో అందుకొన్నాడు. ఆ కవరందించిన పెద్ద మనిషికి ఒక దండం, ఎదురుగా కూర్చున్న ప్రజానీకానికి మరొక్క దండం పెట్టి వేదిక దిగాడు.

వేదిక దిగినా ఏనుగు నెక్కినంత సంబరం వాడిది!

వేదిక దిగిన కోటిగాడు నేరుగా వెళ్ళి తన స్థానంలో కూర్చోకుండా వెదిక ప్రక్కకు వెళ్ళాడు. అక్కడ అప్పటికే అలాంటి కవర్లందుకొన్న కొంతమంది గుమిగూడి ఉన్నారు. ఆ గుంపుతో చేరాడు కోటిగాడు.

అందరి మొగాల్లో పువ్వులు పూస్తున్నాయి.

ఆరోజు ఆగస్టు పదిహేను. భారత దేశ చరిత్రలో ఆ రోజు ఒక అరుదైన రోజు.

ఒకప్పుడు భారత దేశం బానిస దేశం. భారతీయులు తెల్లవాళ్ళ దృష్టిలో నల్లవాళ్ళు. ఈ నల్లవాళ్ళు ఆ తెల్ల వాళ్ళకు బానిసలు. ఈ బానిసత్వాన్ని భరించలేని కొందరు మహనీయులు స్వాతంత్ర్య సమరం జరిపారు. ఆ పోరాటం ఎంతో శాంతియుతంగా జరిగినా, ఎంతో మంది ఆస్తిపాస్తులు దగ్ధమయ్యాయి. అసువులు గాలిలో కలిసిపోయాయి. జైళ్ళు ఇళ్ళయ్యాయి. ఏది ఏమైనా, స్వాతంత్ర్య సాధన వాళ్ళ ధ్యేయమయింది.

పట్టుదలకు పరిశ్రమ తోడైతే ధ్యేయ సాధన నల్లేరుపై నడక.

ఒక ఆగస్టు పదిహేనున భారతీయులు స్వతంత్రులైనారు.

అప్పటి నుండి ప్రతియేటా ఆ తేదీన స్వాతంత్ర్య దినోత్సవాన్ని జరుపుకొంటున్నారు. మొదట మొదట ఆ ఉత్సవాల్లో ఆనందావేశాలు మిశితమై వుండేవి. ఆ సంబరానికి పట్ట పగ్గాలు ఉండేవి కావు. రానురాను ఆవేశం హరించుకుపోయి, ఆనందం మాత్రం అంతంత మాత్రంగా మిగిలి ఉంది. ఇప్పుడు గతాన్ని తలిచి గంతులు వేయడం మాని అంతో ఇంతో ప్రగతి పథం వైపు మొగ్గు చూపిస్తున్నారు.

ప్రగతి సాధన కార్యక్రమంగా జమీందారీ పద్ధతి రద్దయింది. భూస్వామ్య సంస్కరణలు అమలులోకి వచ్చాయి. బాంకులు జాతిపరం

అయ్యాయి. ఇలా ఎన్నో ఎన్నెన్నో, కార్యక్రమాలు మిట్టనున్న వాణ్ణి పల్లానికి, పల్లంలో ఉన్న వాణ్ణి మిట్టకు లాగి సమతలంపై నిలబెట్టాలన్న ప్రయత్నంతో ప్రారంభమయ్యాయి.

ఆ తేదీన స్వాతంత్ర్య దినోత్సవం.

పాఠశాలల్లో పిల్లలకు మిఠాయిలు పంచిపెట్టారు. ఆ పిల్లలకు అర్థం కాని భాషలో స్వాతంత్ర్య దినోత్సవాన్ని గురించి ఆవేశంగా ఉపన్యాసాలు యిప్పించారు. కార్యాలయాలపై జాతీయ పతాకాన్ని ఎగురవేసి ఎటో చూస్తూ నమస్కరించారు. ఒక తరానికి చెందిన కొందరు పెద్ద మనుష్యులు శుద్ధ ఖద్దరుధారులై గాంధీగారి పటాన్ని ఒక రిక్షాలో పెట్టి వూరేగిస్తూంటే ఒక హోటలు ముందు నిలువుగాళ్ళ మీది యువతరం కొందరు 'గాంధీజీకి జై!' అని, మరికొందరు 'బ్రాందీకి జై' అని, ఆ పిమ్మట అందరూ కలిసి నవ్వ లేక నవ్వుతున్నారు. ఆవూళ్ళో అక్కడక్కడ కొన్ని సభలు, సమావేశాలు జరిగాయి. అలా జరిగిన ఒకానొక సభలో—

చిన్న చిన్న దుకాణాలు నడుపుకొనే వాళ్ళకు, వృత్తికారులకు, వీధులు తిరుగుతూ కూరగాయ లమ్ముకొనే వాళ్ళకు, రిక్షా వాళ్ళకు జాతిపర మైన బాంకుల ద్వారా అప్పు లిప్పించారు.

కోటిగాడికి కూడా అప్పు దొరికింది, కొత్త రిక్షా కొనుక్కోవ డానికి!

కోటిగాడు కవరు విప్పాడు. వాడి గుండె దడదడ లాడింది. కండ్లు మిలమిలా మెరిశాయి. ఆ కవరు నిండుకు నోట్లు! అన్నీ 'పళపళ' మంటున్న కొత్త నోట్లు! ఒకటి గాదు, రెండు గాదు - అయిదు వందలు.

కోటిగాడు బానిస భారత దేశంలో పుట్టలేదు. స్వతంత్ర భారత దేశంలో పుట్టాడు. కాగా కోటిగాడు కడు స్వతంత్రుడు. అయినా వాడు పుట్టి బుద్ధి ఎరిగిన నాటి నుండి అయిదు వందలు కాదు కదా—అయిదు పదు లైనా ఒక్కసారిగా కళ్ళ చూచిన పాపాన పోలేదు. అందుకే వాడి గుండె ఆనందంతో ఎగిరి గంతులు వేస్తూ ఉంది.

ఇంత కాలంగా కోటిగాడు రిక్షా తొక్కే బ్రదికినాడు. మరునాటి నుండి కూడా రిక్షా తొక్కే బ్రదుకుతాడు. అయితే ఆ బ్రదుకులో ఎంత మార్పు!

రిక్షా కోటిగాడు 'ఆపు!' అంటే రిక్షాను ఆపాడు. 'పద!' అంటే ముందుకు సాగాడు. అయిదు నిమిషాలంటూ అర్థగంట ఆలస్యం చేసినా, ఎదురుచూస్తూ నిలబడ్డాడు. తొక్కగలిగిన చోట ఎక్కి తొక్కినాడు. వీలు గాని చోట దిగి లాగాడు. మండుతున్న ఎండలో చెమటలు కక్కాడు. కురుస్తున్న వానలో తడిసి ముద్దయ్యాడు.

కోటిగాడికి మరునాటినుండి కూడా ఈ సాధక బాధకాలు తప్పవు.

అయితే—'రేపటి నుండి తన సంపాదనలో మూడువంతులు రిక్షా బాడుగ కింద చెల్లించవలసిన అవసరంలేదు. తనదింక కూలిబతుకు కాదు' అనుకొనేసరికి కోటిగాడి మొగంలో కొత్త కాంతులు వెల్లివిరిశాయి.

కొత్త రిక్షా. కొత్త బతుకు. కొత్త కొత్త ఆశలు. కోటిగాడు ఊహల్లో తేలిపోతూ డబ్బు జేబులో భద్రపరుచుకొన్నాడు.

సభ ముగిసింది. ఎవరి దారిని వాళ్ళు వెళ్ళుతున్నారు. అయితే కవర్లందుకున్న వాళ్ళు మాత్రం కాలు కదపడం లేదు.

"ఇంకా ఈడ నిల్చుకోని ఏం జెయ్యాలబ్బా? పోదాం పదండ్రా!" అన్నాడు కోటిగాడు.

"బలేవోడివే నువ్వు! అక్కరదీర్తే అక్కమొగుడు కుక్కన్నట్టుందే నీయవ్వారం? పెంటయ్య రావద్దా?" ఎదురు పలికింది ఒక గొంతు.

పెంటయ్యకోసం ఎదురుచూస్తూ నిలబడ్డారు.

పేరుకు పెంటయ్యేకానీ, ఆయన చాలా 'పెద్దయ్య.' ప్రజాసేవ ఆయనకు ఊపిరి. సభలు సమావేశాలంటే ఆయనకు అన్నపానాదులు. అలగాజనం ఆయనకు ఆప్తులు. రాజకీయ నాయకులు ఆయన జేబులో బొమ్మలు. బలహీన వర్గాల సమస్యలా? అరచేతిలో గీతలు.

ఊళ్ళో ఏ రాజకీయ నాయకుడైనా అడుగు పెడితే చాలు. ఆయన ముందు నిలబడతాడు. ఆయన వెనక వందలాది బక్కా బడుగు ఆకారా లుంటాయి—జై అంటే జై అనడానికి!

ఆ ఊళ్ళో ఏ సభ అయినా, సమావేశమయినా ఆయన లేకుండా జరగడానికి లేదు. ఒకవేళ జరిగినా ఫలితం జరిపించే వాళ్ళకు తెలుసుగాబట్టి జరిపించరు.

అందువల్ల స్వాతంత్ర్య దినోత్సవ కార్యక్రమం పెంటయ్య భుజాల మీదనే నడిచింది. ఆ బరువును దులుపుకొని, స్వాగతం పలికిన పెద్దలకు వీడ్కోలు చెప్పి, చేతికింద మెలిగే మూకకు అప్పగింతలు పలికి, పెంటయ్య బయలుదేరే సరికి కాస్త ఆలస్యమే అయింది.

అంతవరకు కవర్లు ఆయన గారికోసం నిరీక్షిస్తూ నిలబడ్డాయి.

పెంటయ్య బయలుదేరాడు.

మందడి వెంటబడ్డ గొర్రె మందలా కవర్లు వెంటబడ్డాయి.

పెంటయ్య ముందు, కవర్లందుకున్న గుంపు వెనకగా ముందుకు నడిచారు. పెంటయ్య ఇంట్లో అడుగుపెట్టారు.

నెత్తి బరువు నేల పడ్డట్టు నిట్టూరుస్తూ దర్జాగా కుర్చీలో ఆసీనుడయ్యాడు పెంటయ్య. ఏదో ఘనకార్యాన్ని సాధించిన తృప్తి అతని మొగంలో తొణికిసలాడుతూ ఉంది.

"ఏ జన్మంవో ఏంపాడోగానీ, ఏదైనా పని అనుకుంటే అయ్యేదాక నిద్దర పట్టదు. ఈ బాదలన్నీ పళ్ళేక ఎప్పటికప్పుడు అనుకుంటూనే ఉండా, ఈ బాద లింక పళ్ళేమని. అయినా మీ అగసాట్లు సూస్తా ఉంటే 'అయ్యో' మనిపిస్తుంది. నాకు తెలవకుండానే తలదూర్చేస్తాను. పెరుక్కోని బయట పడేరుందికి తల పాణం తోక్కొస్తుంది. అయినా ఏం చేద్దాం? తల కాయ ఉన్నంతకాలం పడిసెం తప్పుతుందా?" అక్కడున్న వాళ్ళను

ఉద్దేశించినట్లు కాకుండా తనలో తాను గొణుక్కున్నాడు, వాళ్ళకు వినబడే టట్లుగా.

ఆ తరవాత—

"ఏం? అందరికీ డబ్బు అందినట్లే గదా?" అని అడిగినాడు పెంటయ్య. ఆ మూక తోక ముడిచి ముక్త కంఠంతో 'సిత్తం' అనింది.

"అయితే ఇంకా అల్సెం చేస్తుండా రెందుకూ? తెండి! తెండి!!" అడగడంలో దర్పం పడగ విప్పిన పాములా పైకి లేచింది.

ఒక్కొక్కడుగా రెండేసి వందలు ఎంచి యిస్తూంటే నిర్లక్ష్యంగా కుడిచేత్తో అందుకుని ఎడమవైపు జేబులో కుక్కుకుంటున్నాడు పెంటయ్య.

కోటిగాడు మాత్రం మినకరిస్తూ ఒకమూల నిలబడ్డాడు. వాడికి ఈ తంతు అంతు చిక్కడం లేదు.

"ఏవిరా? కోటిగా! అట్లా నసగతా నిలబణ్ణావే?" ఏం సంగతి? తేతే! నాకింకా ఓపినన్ని పన్లుండాయి." అసహనంగా అడిగాడు పెంటయ్య.

"అయిదొందల అప్పులో రొండొందలు నీకే యిచ్చేస్తే నే నింక రిచ్చా ఎట్లా కొనాల? అప్పెట్లా తీర్చాల?" సందేహాన్ని వెలిబుచ్చాడు కోటిగాడు.

ఇంటి పైకప్పు పైకెగిరి పోయేలా విరగబడి నవ్వాడు పెంటయ్య.

నవ్వుతున్న పెంటయ్యను, నవ్వుతుంటే కలిసి నవ్వకపోతే బాగుండదని ఆయనతో కలిసి నవ్వుతున్న గుంపును దేబెరించి చూస్తూ నిలబడ్డాడు కోటిగాడు.

నవ్వును ఆపుకోవడానికి పెంటయ్య కాస్త తంటాలు పడవలసి వచ్చింది.

"ఒరే కోటిగా! నీలాంటి పిచ్చోళ్ళుండే గదరా ఈ దేశం ఇట్లయి పోతా ఉండేది! నిన్ను రిచ్చా కొనమనిం దెవుడు? అప్పు కట్టమనిం దెవుడ్రా? సెప్పండయ్యా సెప్పండి! మీరన్నా సెప్పండి వాడికి."

ఏం చెప్పాలో? ఎట్లా చెప్పాలో? తోచకుండా ఒకరి మొగం ఒకరు చూచుకొంటూ నిలబడిం దా గుంపు.

"ఏవండయ్యా? సెప్పడానికి మీ సేతకాలేదా? అయితే నేనే సెప్తా?" అందరినీ తేరిపార చూచి గొంతు సవరించుకున్నాడు పెంటయ్య.

"ఒరే కోటిగా! నీకు అప్పు పుట్టించడానికి రిచ్చా అడ్డం పెట్టుకో వలసొచ్చింది. నాలాంటోళ్ళు బతకడానికి నీలాంటోళ్ళు అవసరం వొచ్చింది. అంతేరా! అంతే!! రొండొంద లిట్లా పారేసి మిగత మూడొందలు పట్టు కెళ్ళు. గుడ్డా గుసురు కొనుక్కో! రొన్నాళ్ళు అంత పచ్చంగా తిని, ఎచ్చంగా పొడుకో!"

పెంటయ్య ఉపదేశ వాక్యాలు కోటిగాడి చెవి కెక్కలేదు. వాడి మనస్సంతా కొత్త రిక్షామీద కొట్టుకులాడుతూవుంది. ఎటూ తోచక అయో మయంగా చూస్తూ నిలబడ్డాడు.

"అట్లా గుణస్తా ఉండావెందుకురా గుడ్డినా కొడకా! ఏందో నీ యబ్బ సొత్తు ఎత్తిచ్చినట్లు యాదనపడిపోతుండావే? ఆహాఁ! నీ కేంపయినా ఇల్లుందా? వాకిలుందా? భూమి బుట్రా ఉందా? ఏవుందిరా నీకు? మరి ఎవురి మొకం చూసుకోనిచ్చి నారనుకున్నావురా అప్పు?"

ఆ మాట అంటూ అందరి వైపు అసహనంగా చూశాడు పెంటయ్య. అందరు చేతుల్ని ముడిచి తలల్ని తోకలు చేపి ఆడిస్తున్నారు. పెంటయ్య కాస్త శాంతించాడు.

"ఒరే కోటయ్యా! ఆ మాట కొస్తే ఈ అయిదొందల్లో పెద్ద భాగం నీదేరా పిచ్చోడా? నువ్విచ్చే టోడి యిన్నూరుకింక ఇరవై మంది మొగు ళ్ళుండారు. తెలిసిందా? అంతేరా అంతే! పాపమని పాతకోకిస్తే ఇంటెనక్కు బొయ్యి మూరేసుకున్నిందంట నీలాంటి ఒకామె. అట్లుంది యవ్వారం! తేరా తే!"

మంచిగానే కోటిగాణ్ణి పంపేశాడు పెంటయ్య.

వచ్చీరాని మనసుతో ఆడీ ఆడని చేతులతో రెండు పందలు అంద చేశాడు కోటిగాడు. వాడి మనసు కళాహీనమయింది. కొత్త రిక్షా ఓనర్‌గా వాడు కట్టుకొన్న పేక మేడలు కంటెదుటే నిలువునా కూలిపోయాయి. ఒక నిమిషం అక్కడ నిలబడలేకపోయాడు.

కోటిగాడు నడుస్తున్నాడు. తనకు జరిగిన అన్యాయాన్ని కోటి గొంతులతో ఘోషించాలని పరితపిస్తూ నడుస్తున్నాడు.

ఎవరితో చెప్పుకోవాలి? ఏమని చెప్పుకోవాలి? ఎలా చెప్పుకోవాలి?

రిక్షావాడు చెబితే వినేవాళ్ళుంటారా ఈ లోకంలో?

పోనీ తాను చెబితే ఎప్పుడు వినిందీ లోకం? వినకపోగా పైగా పట్టుకొని తన్నింది.

అమ్మ కూలీ నాలీ చేసి మానెడు నూకలు తెస్తే తాను కట్టె లమ్మి పావలా పరకా తెచ్చేవాడు. ఆ పల్లెటూళ్ళో వేణ్ణీళ్ళకు చన్నీళ్ళుగా బ్రదుకు సాగిపోతూ ఉండేది. ఆ గానుగెద్దు బ్రదుకు అలానే కొనసాగి ఉంటే చీకూ చింతా ఉండేది కాదు. తన కర్మకాలకపోతే తమ్మిరెడ్డి—చంగమనాయుడు దారి జగడం ఇంటిదాకా అన్నట్లు ముత్యాలమ్మ తిరణాల కోసం 'నువ్వెంత? అంటే నువ్వెంతరా?' అని జుట్లు జుట్లు పట్టుకోవాలా? ఆ సమయానికి తానక్కడే ఉండాలా? అంతటితో ఆగకుండా ఆ వ్యవహారం కోర్టువర కెక్కాలా?

* * *

నాలుగయిదు బాటలు కలిసే కూడలి అది. ఆ కూడలి వద్ద నిల బడ్డాడు కోటిగాడు. ఎటు పోవాలో తోచక ఒకక్షణం ఆలోచిస్తూ నిల బడ్డాడు. ఆ బాటల్లో ఏ బాటమీద పడినా ఏదో ఒక గమ్యస్థానం దొరుకు తుంది. అయితే మనిషి ఏదో ఒక బాట ఎన్నుకొంటాడు. అలా ఎందుకు చేస్తాడో అతనికే తెలియదు. అదే జీవితంలో విచిత్రం. ఎప్పుడు, ఎక్కడ ఎలా మలుపు తిరుగుతాయో జీవితాలు!

అనుభవంతో వాడి ఆలోచనా విధానం వాడికే చిత్రంగా వుంది.

తనలో తాను నవ్వుకొంటూ నడుస్తున్నాడు—ఒకానొక బాటమీద. అది ఎక్కడ చేరుస్తుందో ఏమో? చూడాలి మరి!

* * *

ఆ వ్యవహారం జరిగి నెల తిరగకముందే ఒకరోజు మాటు మణిగిన వేళ తమ్మిరెడ్డి పిలిస్తే తాను వెళ్ళాడు.

"ఒరే కోటిగా! చూస్తివి గదరా నాయుడిగాడి నిక్కు? వాణ్ణి ఒక్క దినమయినా పదారుకమ్ములెనక్కు పంపించకపోతే నే రెడ్డిబిడ్డే కాదనుకో! అయితే యవ్వారమంతా నీమీదే ఉంది. జరిగింది జరిగినట్లు చెప్పు? ఆమిందట నీ జరుగుబాటు నా కొదులు. ఏఁవంటావ్?"

దాదాపు దబాయించినట్లే అడిగాడు తమ్మిరెడ్డి.

"అట్లాగేనయ్యా!" అన్నాడు తాను.

ఆ మరుసటి రోజు సందకాడ చంగమనాయుడు సరాసరి తన గుడిసెకే వచ్చాడు. చీలుస్తున్న కట్టెల్ని ఎక్కడివక్కడ వదిలి చేతిలో గొడ్డలి పక్కనబెట్టి రెండడుగుల్లో వచ్చి నాయుడుముందు నిలబడ్డాడు.

"ఒరే కోటీ! ఎంతకాలఁవనిట్లా కట్టెలుకొట్టి చస్తావురా! ఒంట్లో రసున్నంత కాలం ఫరవాలేదనుకో! ఆ తరవాత? అందుకేరా ముందు సూపుండాలన్నారు పెద్దోళ్ళు. నా మాటిన్నావంటే - ఆ ముత్తేలమ్మ సాచ్చిగా సెప్తా ఉండా—రొండంకణాల పూరిల్లు ఒకెకరా మడి — ఏఁవంటావ్?"

ముంగాళ్ళకు బంధమే వేశాడు చంగమనాయుడు.

ఎటూ నోరు కదపలేక గుడ్లప్పగించి చూస్తూ నిలబడ్డాడు తాను.

"రెడ్డోడి తీఁవురు చూస్తివిగదరా? అయినా మణిసికి అంత పెగ్గె పనికి రాదురా! వాడి తిక్క కుదిరించకపోతే నే నబ్బా అమ్మకు కాదు పుట్టింది. అయితే అంతా నీ సేతుల్లో ఉందాది. ఏం చేస్తావో ఏవో మరి!"

రెండు చేతులు పట్టుకోలేదు కానీ పట్టుకున్నంత పని చేశాడు నాయుడు.

"అట్లాగేనయ్యా!" అన్నాడు తాను నంగిగా.

రెండు పొట్టేళ్ళు ఢీ కొన్నాయి. వాటి మధ్య తల దూర్చితే చిత్తయి పోవడం ఖాయం.

కోర్టులో సాక్ష్యం చెప్పాలి. 'సాక్ష్యం' అంటే ఎవరివైపో ఒకరి వైపే చెప్పాలి. ఒక వైపు చెబితే మరొక వైపు కన్నెర్ర చేస్తుంది. అదీ కాక వాళ్ళు పెద్దోళ్ళు. ఈ రోజు జుట్లు జుట్లు పట్టుకొంటారు. మళ్ళీ అవసరమొస్తే చేయి చేయి కలుపుకొంటారు. ఎటొచ్చీ యిద్దరి మధ్య యిరుక్కొని పెరుక్కోలేక యాతనపడేది తనలాంటివాళ్ళే.

అటు నూయి. ఇటు గోయి. ఏం చేయటం? కోటిగాడు ఆలోచించాడు. తన చిన్న బుర్ర వేడెక్కేవరకు ఆలోచించాడు. ఎంత ఆలోచించినా వాడికి తోచింది ఒక్కటే మార్గం.

రెక్కాడితే కాని డొక్కాడని బ్రదుకులకు చిత్తూరైనా పుత్తూరైనా కాకుంటే మరే ఊరయినా ఒక్కటే! లేదంటే, ముసల్ది ఉంది. ఎక్కడో అంత బ్రతుకు తెరువు దొరికితే ఆ తరువాత ఆమెను పిలుచుకొనిపోతే సరిపోతుంది.

ఈ నిర్ణయంతో ఒక అర్ధరాత్రి ఇంటి నుండి బయటపడ్డాడు.

కొత్త జీవితం మీద కోటి ఆశలు. కని పెంచిన తల్లిని పుట్టి పెరిగిన పల్లెను విడిచిపెడుతున్నందుకు గుండెల నిండుకు కొండంత గుబులు.

భళ్ళుమని తెల్లవారే వరకు నడిచాడు.

కనుచూపు మేరలో ఒక పెద్ద పట్టణం. పెద్ద పెద్ద భవనాలు అందంగా కనిపిస్తున్నాయి. ఆ పట్టణానికి మధ్యగా ఆ భవనాలను మించి వాడి ఆశలకు ప్రతీకగా ఒక ఎత్తైన గోపురం. ఒంగోలు గిత్త మూపురంలా కనిపిస్తూ ఉంది. గోపురం ఉంటే గుడి ఉంటుంది. గుడి ఉంటే గుళ్ళో దేవుడు

ఉంటాడు. దేవుడు ఉండే ఊళ్ళో నిజంగా దేవుడి లాంటి మనుష్యులే ఉంటారు. అంత మంచి ఊళ్ళో ఇంత చిన్న ప్రాణానికి రవ్వంత చోటు దొరక్కపోతుందా?

కోటిగాడికి ప్రాణం లేచివచ్చింది. మరీ తెంపుగా నడుస్తున్నాడు.

ఆ పట్టణంలో ఉన్న పెద్ద పెద్ద భవనాలు పెరిగిపోతున్న జనాభాకు చాలవన్నట్టుగా అంతకంటే పెద్ద పెద్ద భవనాల్ని కడుతున్నారు ఊరిముందర. అలాగా అక్కడికి వెళ్ళాడు. ఆలోచిస్తూ నిలబడ్డాడు. ఆలోచించవలసిన అవసరం లేకనే నేలమీద తట్ట నెత్తికెక్కింది.

పొద్దు గూట్లో పడేదాకా తట్ట మోస్తే పొట్ట గడుస్తూ ఉంది.

'బయలుదేరిన వేళావిశేషం మంచిదే!' అనుకొన్నాడు. కాలికి కాలు కొట్టుకొంటూ అడవుల మీదపడి కట్టెలు తేవడం కంటె తట్ట మోయడం సులువుగా ఉంది. నాలుగు రాళ్ళు వెనకపడితే వెళ్ళి అమ్మను పిలుచుకొని రావాలి—అనుకొన్నాడు.

అంతవరకు బాగానే ఉంది. అయితే—

ఒకరోజు వేళకాని వేళ అనుకోనట్లుగా ఇంజనీరు వచ్చాడు, తనిఖీ కోసం. ఆ సమయాన సిమెంటును ఇసుకను కలగలుపుతున్నారు కూలీలు. అక్కడ ఒక్కక్షణం నిలబడ్డారు ఇంజనీర్!

'ఎన్ని తట్టలు ఇసుకకు ఎన్ని తట్టల సిమెంటు?'' ఇంజనీర్ అడిగాడు.

"ఆరు కొకచేస్తా ఉండామ్ సార్!" అన్నాడు కూలీల మేస్త్రీ. వాడు పాత పందికొక్కు. ఎవరి కెలా చెప్పాలో వాడికి బాగా తెలుసు.

"ఒరే! ఒరే! అపద్దం చెప్తే ఆడబిడ్డలు పుట్టార్రో! పది కొకచేస్తా ఆరు కొకటంటావుగదరా అన్నాయస్తుడా?'' అమాయకంగా అన్నాడో, ఆలోచించే అన్నాడో! అనకూడని మాట అనేశాడు కోటిగాడు.

చివ్వున పైకి లేచాడు ఇంజనీర్.

గాలికి ఎగిరే కాగితం మీద బరువు పెడితే ఎగరదు. అరిచే కుక్క నోటికి కవళం పడితే అరవదు. కోపం వచ్చినప్పుడు ఈ కోవకు చెందుతారు ఆఫీసర్లు అని ఎరిగిన కాంట్రాక్టర్ అత్యంత చాకచక్యంతో ఆఫీసరు జేబులో బరువు పెట్టాడు. బరువు పడేటప్పటికి ఎగరడం మాని వగర్చడాని కారంభించాడు ఇంజనీర్.

"ఇదో ఇలాంటి మాటలు ఇంక చెవిని పడితే టెండర్లే కాన్సిల్ చేస్తా! ఏమనుకున్నారో ఏమో? జాగ్రత్త!" అని హెచ్చరిస్తూ బయలుదేరాడు ఇంజనీర్, జేబులో బరువు మోస్తూ నిలబడలేక.

ఇంజనీర్ అటు వెళ్ళడం, కంట్రాక్టర్ ఎగిరి నడ్డిమీద తన్నడం, కోటిగాడు నడిరోడ్డులో బోర్లగిలా పడడం అతి సహజంగా, సవ్యంగా జరిగాయి.

కోటిగాడు పైకి లేచాడు. తిరిగి చూడకుండా ముందుకు నడుస్తున్నాడు.

దేవుడు ఉండే ఆ పట్టణంలో ఒక దేశనాయకుడి పేరుమీద వెలిసిందా రాజవీధి. పేరు గాంధీరోడ్డు.

గాంధీ రోడ్డులో బట్టల కొట్లు ఉన్నాయి. ఫాన్సీ షాపులు ఉన్నాయి. పాత్రల అంగళ్ళు ఉన్నాయి. మెడికల్ షాపులు ఉన్నాయి. మాంసాహార, శాకాహార హోటళ్ళు ఉన్నాయి. ఫోటో స్టూడియోలు ఉన్నాయి. అక్కడక్కడ ఈ అంగళ్ళ మధ్య అలంకార ప్రాయంగా బ్రాందీషాపులు ఉన్నాయి.

ఈ అంగళ్ళన్నింటి ముందు రోడ్డు కిటువైపు, అటు వైపు రోడ్డంతా వ్యాపించి కలిగిన వాడి నీడలో బతికే లేనివాడిలా చిన్న చిన్న కొట్లు ఉన్నాయి. నాలుగు చక్రాల బండ్లమీద పండ్ల అంగళ్ళు నాలుగు బార్లకు ఒకటి ఉన్నాయి. ఆ బండ్లమీద ఒయ్యారంగా వాలి ఒక ద్రాక్షపండునో, జామ

పండునో కొరికి తింటూ పోలీసు వాళ్ళు ఉన్నారు. ఏమరితే పిడికెడు ఆకు కూరనో, లేదు అరటి పండ్లనో నోటి కందుకోవడానికి ఆవులు ఉన్నాయి. గేదెలూ ఉన్నాయి. మేకపోతులు ఉన్నాయి. వీటన్నింటితో కలిసి మనుష్యులూ ఉన్నారు.

ఆ రోడ్డుమీద నిలబడ్డాడు కోటిగాడు.

అక్కడ ఎవరి దారి వాళ్ళదిగా ఉంది. ఎవరి పని వాళ్ళదిగా ఉంది. ఎవరి మాట వాళ్ళదిగా ఉంది.

"ఏం చెయ్యాలి? ఏం చెయ్యాలి?" అని తనలో తాను గొణుక్కున్నాడు.

ఆకలి పీకుతూ ఉంది. నిలబడలేక అంగడి ముందు కూర్చున్నాడు. కూర్చున్నా నిలుచుకున్నా ఆకలి ఆకలే! ఆకలి తీరాలంటే అంతో ఇంతో పడాలి. అంతో యింతో పడాలంటే డబ్బు కావాలి. అదే లేదు తన దగ్గర. ఏం చేయాలి?

"ఏం చెయ్యాలి? ఏం చెయ్యాలి?" అనుకుంటూ నడుస్తున్నాడు కోటిగాడు అంతకంటే చేసేదిలేక, తెలియక.

అక్కడ వరసగా అయిదారు హోటళ్ళు. ఆ హోటళ్ళ ముందు నిలబడి వచ్చే పొయ్యే వాళ్ళను 'భోజనం చేస్తావా బాబూ! చేస్తావా బాబూ!" అని ఆప్యాయంగా అడుగుతున్నారు.

ఆశ్చర్యంగా చూస్తూ అక్కడ నిలబడ్డాడు కోటిగాడు.

'భోజనం చేస్తావా, బాబూ!' ఒకానొకడు అడుగుతున్నాడు ముద్దుగా.

ఆనందంగా తల ఆడించాడు కోటిగాడు.

సాదరంగా లోనికి పంపాడు కోటిగాణ్ణి.

అక్కడ వాడు జంకుతూ ఒదిగి ఒక వారగా నిలబడితే టేబిలు ముందు కూర్చోమన్నారు. ఒకడు విస్తరి పరిచాడు. ఒకడు నీళ్ళు పెట్టాడు.

మరొకడు విస్తరి నిండుకు అన్నం పెట్టాడు. ఇంకొకడు కూరలు వడ్డించాడు.

ఆవురావురుమని ఆకలి.

గుడ్డెద్దు చేనిలో పడ్డట్టు తింటున్నాడు కోటిగాడు.

"కోడికూర వేంపుడు. చేపల పులుసు. పెట్టమంటావా, బాబూ!"

ఇంకొకడు అడుగుతున్నాడు.

వాళ్ళ ఆదరభావానికి ముగ్ధుడైపోయాడు కోటిగాడు. దేవుడున్న వూళ్ళో దేవుడిలాంటి మనుష్యులే! అనుకొన్నాడు. నోటి నిండుకు కూడు. బదులు చెప్పలేక జోరుగా తల ఆడించాడు.

అడిగి అడిగి వడ్డిస్తే తుమ్మితే ముక్కులో నుండి పడేదాకా మెక్కాడు. తృప్తిగా త్రేన్చుతూ బయటికి నడుస్తున్నాడు. 'తొమ్మిదిన్నర!' అని ఒక గావుకేక పెట్టాడు సర్వర్.

తనకేమీ పట్టనట్లుగా, తన లోకం తనదిగా హాయిగా నడుస్తున్నాడు కోటిగాడు. అంతలో ఎవరో జబ్బపట్టి నిలబెట్టి 'బిల్లు చెల్లించరా బేటా!" అన్నాడు.

తెల్లమొగం వేశాడు కోటిగాడు. అంతలోనే తెపురుకొన్నాడు.

"ఇదేఁవి అన్నాయవయ్యా? పిల్చి కూడంత బెట్టి దుడ్డడుగుతుండారే?"

వాడి మాటలకు పగలబడి నవ్వింది హోటల్!

"ఇది సత్రం కాదురా కొడకా! హోటల్!"

'భోజనం చేస్తావా బాబూ!" అని మర్యాద చూపిన వాడే మర్యాద తప్పి మాట్లాడుతున్నాడు.

"అదేందయ్యా అట్లా మాట్లాడతారే? ఓటల్లో అయితే అడిగితేనే పెట్టాల. అడక్కుండానే అడిగడిగి పెట్టిరి. మావూళ్ళో కూడా పండగ పబ్బాలకు ఇట్లానే పిల్చి పిల్చి పెడ్తారు. అట్లానే అనుకుంటి. 'ఎంత

మంచోళ్ళు!' అని అనుకొంటూ పెట్టింది తింటి. ఇప్పుడు దుడ్డడిగితే నేనేం జేసేది?''

కోటిగాడి సంగి మాటలకు పగలబడి కాదు, వగలబడి నవ్వింది హోటల్. "ఏం చేయలా? ఏం చేయాలో చెప్తాంరా!" అంటూ మెడబట్టి గెంటారు. ఎంగిలి గిన్నెల ముందు పడ్డాడు కోటిగాడు. వాడి శ్రద్ధతో ఎంగిలి గిన్నెలు లోటాలు తళ తళ మెరిశాయి.

వాడి శ్రద్ధను గమనించారు యజమానులు. ఒక్కొక్క మెట్టుగా వాడు పైకెక్కాడు. కొంతకాలం మేజాలమీద ఎంగిలి గిన్నెల్ని ఎత్తుకొని ఇంకొకడి ముందు కుప్పపోశాడు. ఆ తరవాత ఆకు పరచి నీళ్ళు పెట్టాడు. తరవాత సర్వర్ అయ్యాడు.

మూడు పూటలు ముక్కువరకు మెక్కడం. నీడపాటున ఉండడం— మనిషి మిస మిసలాడుతున్నాడు. అలాగే కొనసాగి ఉంటే అదొక తీరుగా ఉండేది. కానీ—

ఒకరోజు ఆరపోసిన అన్నంమీద సున్నపు నీళ్ళు చల్లుతున్న దృశ్యం వాడి కంటపడింది. వాడి కడుపు రగిలిపోయింది. చూస్తూ చూస్తూ ఊరుకోకుండలేకపోయాడు. 'తినేవాళ్ళ నోళ్ళు యీళ్ళు కొడ్తే ఈళ్ళ నోళ్ళు దేవుడే కొడ్తాడు.'' అనకూడని మాట అననే అన్నాడు. ఆ మాట అనుకోకుండా అక్కడికి వచ్చిన యజమాని చెవిని పడింది. ఏ మాత్రం ఆలస్యం లేకుండా వాడి నోటిమీద దెబ్బ పడింది.

ఆ దెబ్బతో వీధిలో పడ్డాడు.

ఇప్పుడు ఒంట్లో కాస్త సత్తువ ఉంది కాబట్టి ఆ దెబ్బకు తట్టుకొని నిలబడ్డాడు. నిలబడి 'ఏం చేయాలి?' అని ఆలోచిస్తున్నాడు.

తలమీద కుచ్చుల కుళ్ళాయి, నోట్లో సిగరెట్టు, కాళ్ళకు ప్లాస్టిక్ చెప్పులు, రిక్షా హాండిల్‌బార్‌కు మల్లెల సరాలు, రిక్షాలో చుక్కలాంటి చక్కని చుక్క!

దర్జాగా తొక్కుతున్నాడొక్కడు రిక్షా.

'ఇదీ సొతంత్రంవయిన బతుకంటే!' అనుకొన్నాడు కోటిగాడు.

ఆ నాటినుండి రిక్షా తొక్కుతున్నాడు. ఆశగా తొక్కుతున్నాడు. ఏ నాటికయినా తోక్కేవాడిదే రిక్షా కాకపోదులే అన్న ధైర్యంతో తొక్కుతున్నాడు. ఆ ఊళ్ళో ఎందరో ఒకప్పుడు రిక్షా తొక్కినవాళ్ళు, ఇప్పుడు ఒకటికి పది రిక్షాల 'ఓనర్లు' అయ్యారు. 'తనకూ అలాంటి అవకాశం రాక పోదులే' అన్న ఆత్మవిశ్వాసంతో తొక్కుతున్నాడు.

అవకాశం వచ్చింది. అయితే 'రానూ వచ్చె! పోనూ పోయె!' అన్నట్లు చేజారిపోయింది. ఆకాశమంత ఎత్తుకు ఎదిగిన కోటిగాడు అమాంతంగా పాతాళంలో పడిపోయాడు.

* * *

కోటిగాడు నడుస్తున్నాడు. కొంపలు తగలబడినంత బాధతో నడుస్తున్నాడు. నడిచి నడిచి బాగా అలిసిపోయాడు.

అలసిపోయిన కోటిగాణ్ణి సేద దీర్చడానికి అమ్మలేదు. వాడి బ్రతుకులో అలాంటి యోగ్యత కలిగింది ఒక్కటే ఒక్కటి. అది గవర్నమెంటు సారాయి అంగడి.

స్వాతంత్ర్య దినోత్సవం — అప్పు లేక పప్పు కూడు. కోటిగాడికి సారాయి అంగడికి పోవలసిన గతి పట్టలేదు. సరాసరి బ్రాందీ అంగడికే నడిచాడు.

బ్రాందీ అంగడి ముందు నిలబడ్డాడు ఒక్కక్షణం. అటు చూశాడు. గాంధీ బొమ్మ. చేతులెత్తి ఒక్క దండం పెట్టాడు. ఇటు చూశాడు. బ్రాందీ అంగడి. చేతులు జోడించి రెండు దండాలు పెట్టాడు. మళ్ళీ గాంధీ గారి వైపు తిరిగాడు.

"ఓ పెద్దాయినా! పొద్దున అందురూ నిన్నుగురించి మాట్లాడేవోళ్ళే! నువ్వు సొతంత్రం తెప్పించినావంట. మాలాంటోళ్ళు అంత తిండీ గుడ్డ

సొతంత్రంగా సంపాయించుకోవాలని సతపోరినా వంట. ఇంకా ఏమేమో సెప్పిరి. ఇన్నెప్పుడు అంతా తెలిసినట్టే ఉండె. ఇప్పుడు సెప్పకుండా వంటే శాతగాకుండా ఉంది. అదట్లాపోనీ! పొద్దుగూకులూ ఈ దోవమిందే రిక్షా తొక్కుంటూ ఎన్నిసార్లు పొయ్‌నానో? ఏమో? లెక్కేలేదు. అయితేమాత్రం మాయబ్బతో సెప్తావుండా! నువ్వీడున్నట్లే తెల్దు. ఇప్పుడు తెలుసుకున్నా! - కాస్సేపుండు. వచ్చేస్తా! ఇయ్యాళ నీతో శానా శానా చెప్పుకోవాల!"

గాంధీ గారి దగ్గర సెలవుతీసుకొని కోటిగాడు బ్రాందీ అంగట్లో దూరాడు.

ఒక చిన్న సీసా మందును రెండు సోడాలతో కలిపి రెండు గుక్కల్లో గుటగుట తాగేశాడు. అలుపు ఆవిరై పోయింది. హాయి గుండెల్లో గూడు కట్టుకొంటూ ఉంది. తూలుతూ తేలుతూ వచ్చి కోటిగాడు గాంధీగారిముందు నిలబడ్డాడు.

"నువ్వేజెప్పు సావీ! ఇదే వన్నా బాగుండాదంటావా? అప్పు తీసిస్తా నన్రి. కొత్త రిచ్చా కొనుక్కోవచ్చని ఆశ చూపెట్రి. నా బతుకు నాదిగా సొతంత్రంగా బతకదా వనుకుంటి. ఇచ్చినట్లిచ్చి పెరుక్కుంటారా? నువ్వే గదా? సావీ! వాళ్ళకీ సొతంత్రం యిచ్చింది? ఇందుకేనా సావీ సొతంత్రం యిచ్చింది?"

గాంధీగారు బోసినవ్వులు నవ్వుతూ నే ఉన్నాడు.

"అదేంది, సావీ, నేను సెప్తావుంటే నువ్వు నవ్వతా ఉండావే? నా బాధ నీకు 'సీవ కుట్టినట్లనిపించలేదే? 'వాళ్ళు చేసింది మంచి పనేలే!' అని నవ్వతా వుండావా? అవున్లే! నేను రిచ్చా కోనుక్కోనుంటె నాకు బాద్దెతుండేది. పొద్దస్తమానం రిక్షా తొక్కాల. అప్పు తీర్చాల. ఇంత బాద్దెత నెత్తినుంటే నాకు సొతంత్రం యాడుంటుంది? అసలు బాద్దెతుండే బతుకులకు సొతంత్రం యాడేసింది? నువ్వు కావాలనుకున్నింది సొతంత్రం. అయితే నే నిప్పుడు సొతంత్రుణ్ణి. నేనే వయినా చెయ్యొచ్చు. జై గాంధీ మాత్మాకూ జై!"

గబగబ బ్రాందీ అంగట్లో దూరాడు కోటిగాడు. సీసామీద సీసా సోడాతో కలిపి పట్టించాడు. వాడి కాళ్ళు తేలిపోతున్నాయి. ఒళ్ళు సోలి పోతూ ఉంది.

జేబులో భద్రపరచిన డబ్బును చేతికందుకొన్నాడు కోటిగాడు.

అప్పటికే ఆ బ్రాందీ అంగట్లో చాలా మంది స్వతంత్ర దినోత్స వాన్ని పురస్కరించుకొని సర్వస్వతంత్రంగా హాయిలో తేలిపోతున్నారు. వాళ్ళందరికీ డబ్బులు ఇవ్వబోతున్నాడు. వీడి స్థితిలోనే వాళ్ళూ ఉన్నారు. వీడికి డబ్బు విలువ తెలియనట్టే వాళ్ళకూ తెలియిలేదు. అందుకే అందరూ వాడివైపు ఆశ్చర్యంగా చూస్తున్నారు.

"అందేం దబ్బా అట్లాసూస్తా ఉండారే! ఈడేంది యిట్లిచ్చేస్తుండా దనిగదా? ఒరే పిచ్చినాయాలి గుంపా! ఇది అప్పు దెచ్చిన దుడ్డు గాదురా! తేరకొచ్చింది. నే నౌకరి కియ్యాల్సిన పన్లేదు. మీరు నా కియ్యాల్సిన పన్లేదు. తీసుకోండ్రా!"

కోటిగాడు బలవంతం చేస్తున్నాడు. అందరు విస్తుబోయి చూస్తు న్నారు.

"మా యబ్బతో సెప్తా వుండా! ఈ మాట పెంటయ్యే సెప్పినాడు. రొండునాళ్ళు పచ్చంగా తిని ఎచ్చంగా పొణుకోమన్నాడు. నే నొకడే రొన్నాళ్ళు తినేదాని కంటే మన వంతా కలిసి ఒక్క దినవే పచ్చంగా తిని ఎచ్చంగా ఉంటేపోలా? ఏం తప్పా? ఆ మాటకొస్తే పెంటయ్య యిన్నూరు తీసుకుంటే మీరు ఇరవై తీసుకుంటే తప్పా? తీసుకోండిరా! తీసుకోండి! ఎర్రిమొగం నాయాండ్లాలా తీసుకోండి!" అంటూ చేతిలోని నోట్లను వెద జల్లాడు కోటిగాడు.

బ్రాందీషాపులోని ఫాన్ గాలికి రెక్కలు విప్పిన పావురాళ్ళలా ఎగురుతున్నాయి నోట్లు!

తూలుతూ సోలుతూ నవ్వుల్లో తేలిపోతూ మళ్ళీ గాంధీ విగ్రహం ముందు కూలబడ్డాడు కోటిగాడు.

"సాఁమీ! 'సొతంత్రం! సొతంత్రం!' అని నువ్విట్లా నిలబడిపోయావు. సొతంత్రంగా బతకదా మనుకుంటే నేనిట్లా నిలడిపొయ్‌నా! మనిద్దరూ ఒకటే, సాఁమీ! లేదంటే—నేను తాగినాను. నువ్వు తాగలేదు. ఒకరుతాగి యింకొకరు తాక్కపోతే అది వలపచ్చం. వలపచ్చం తప్పుసాఁమీ! అంత తాగు. తాక్కపోతినో నా మీద ఒట్టే!"

బ్రతిమాలుతున్నాడు కోటిగాడు.

గాంధీ విగ్రహం ముందు బ్రాందీ అంగడి పెట్టడానికి అనుమతించిన ప్రజలు కోటిగాడు గాంధీగారిని బ్రాందీ త్రాగమని బ్రతిమాలుతూంటే—నవ్వుతూ అదో వింతగా చూస్తున్నారు.

కోటిగాడు స్వతంత్రుడు!

—ఆంధ్రప్రభ (3-2-80)